

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

DOKTORI (PHD) ÉRTEKEZÉS TÉZISEI

Gulyás Dorottya

Részvétel és távolságtartás A művészi karrier állomásai Ferenczy Béni életművében

Történelemtudományi Doktori Iskola

A doktori iskola vezetője: Dr. Óze Sándor DSc., egyetemi tanár

A bizottság tagjai:

Dr. Óze Sándor DSc., egyetemi tanár, a bizottság elnöke
Dr. Bank Barbara PhD, belső opponens
Dr. Bodonyi Emőke PhD, külső opponens
Dr. Bizzer István PhD, a bizottság belső tagja
Dr. Mazányi Judit PhD, a bizottság külső tagja
Dr. Rozsnyai József PhD, a bizottság titkára
Dr. Kovács Imre PhD, a bizottság póttagja

Témavezető:

Dr. Kopócsy Anna PhD

Budapest, 2025

A doktori disszertáció tézisei

Célkritizés

A dolgozat tárgya Ferenczy Béni szobrászművész életműve. A klasszikus értelemben vett művészmonográfia elkészítése helyett azonban ezúttal a kutatás központi irányát a művészi karrierút feltérképezésében és az azt befolyásoló hatások feltárásában határoztam meg. Vizsgálatom során arra keresem a választ, hogy a családi háttér, a baráti kapcsolatok, az egyéni döntések és választások, illetve a szobrász által követett művészeti elvek együttese miként hatott Ferenczy képzőművészeti megbízásaira, kiállítási lehetőségeire, a hazai kulturális közéletben betöltött hivatalos szerepköreire, mindenkori politikai megítélésére és művészettörténeti recepciójára. Elsősorban tehát azokra a tényezőkre koncentrálok, melyek a konkrét művészeti teljesítményen túl befolyásolták az életpálya alakulását. Ilyen módon teszek kísérletet a társadalomban élő szobrász portréjának megrajzolására.

Források és módszertan

Ferenczy Béni művészetével nagyszámú szakirodalom foglalkozik, azonban annak jelentős része a hatvanas években és az azt követő néhány évtizedben keletkezett. A megjelent írások a

művészettörténeti feldolgozó munkára jellemzően hagyományos műközpontú elemzésekre és egy-egy alkotói periódus tárgyilagos bemutatására irányulnak. A széles körben elérhető nagyívű feldolgozás azonban elmaradt, az életmű feltárásának mértéke pedig egyenetlenül oszlik el a szobrász egyes korszakai között. Ami a művészi életút egészét illeti, néhány kidolgozottabb résztmát leszámítva a publikált szövegekben jellemzően ugyanazok a kismonografikus terjedelemben összefoglalható toposzok térnek vissza, melyeket még az életmű első interpretálói vetettek papírra. A szövegek keletkezése óta nagymennyiségű írásos dokumentum, levéltári anyag vált hozzáférhetővé, melynek kritikai szemléletű feldolgozására és az életműbe való beépítésére ez idáig nem került sor.

Munkám gerincét a szobrász adattári kutatások során összegyűjtött leveleinek szisztematikus feldolgozása, továbbá a közeli hozzátartozók, ismerősök, barátok és művésztársak által írt levelek, visszaemlékezések feltérképezése adta. Ennek segítségével átfogó képet kaptam Ferenczy Béni széles körű kapcsolati hálójáról, amely a képzőművészeti életen túl az egész korabeli hazai kulturális és politikai szférára kiterjedt. A szobrász alakja szervesen épült be a 20. századi Magyarország eseménydús történetébe, és az ezzel járó kölcsönhatások alapjaiban határozták meg a művészi pályája alakulását. A korszak tágabb körülménye, az életmű elhelyezése a hazai kulturális élet viszonyrendszerében a hagyományos könyvtári kutatómunka mellett adattári

nyilvántartásban fennmaradt iratok, jegyzőkönyvek és több ezer korabeli újságcikk áttanulmányozásával valósult meg. A kijelölt megközelítési mód szükségképpen hozta magával a Ferenczy-recepció sajtóanyagokra támaszkodó átfogó ismertetését is, amelyet a terjedelmi megkötések okán 1967-ig, a művész haláláig bezárólag végeztem el. A művész sajtómegjelenéseiben a cenzúra jelenlétét kitüntetett figyelemmel követtem nyomon. Elsősorban az érdekelt, hogy egyes életrajzi adatokat – mint például a tanulmányok és az emigráció külföldi állomásai – az aktuális politikai környezet függvényében miként emeltek ki, vagy toldottak meg hamis információkkal.

A karrierív vizsgálata két fontos pilléren nyugszik. Az életpálya alakulásának objektív analízise mellett ugyanis az elemzés magába foglalja annak felmérését is, hogy a szobrász maga miként értékelte és élte meg a hazai művészeti élet alakulását, saját sikereit, kudarcait, művészeti lehetőségeit és anyagi helyzetét. Ennek feltérképezéséhez a Ferenczy Béni által írt levelek, interjúk és visszaemlékezések nyújtottak segítséget. Az elsődleges források fölhasználása során – azok személyes és mélyen emberi természete miatt – törekedtem a kritikai attitűd alkalmazására, a bennük foglalt információk leellenőrzésére, szükség esetén felülbírálására.

Az életút részletekbe menő rekonstrukciója már terjedelmét tekintve is sokszorosa annak az adatmennyiségnek,

amit a Ferenczy-szakirodalom eddig elérhetővé tett számunkra. Az elvégzett munka pedig lehetőséget teremtett arra, hogy a karrierív mozgatórugóit keresve érdemi következtetéseket vonjak le.

A disszertáció főbb tartalmi egységei és azok problémafelvetései

Alapvetően jól körülírhatók azok a tényezők, melyek a konkrét művészeti teljesítményen túl hozzájárultak a szobrász szakmai sikereihez, illetve kudarcaihoz. A dolgozat felépítése kronologikus, az egyes fejezetek azonban különböző problémakörök kidomborítására fókuszálnak.

Az első fejezetekben a sajátos művészi nevelés és a nepotizmus különböző megnyilvánulási formáinak az életműre gyakorolt hatását kutatom. Miként alakult a Ferenczy-gyerekek pályaválasztása, milyen előnyökkel és hátrányokkal járt a veleszületett tehetség felvállalása és megélése? Milyen szabályok mentén formálódott a család belső alkotói közössége és mekkora arányban befolyásolta a fiatalok művészi indulását az édesapa által nyújtott szellemi, pénzügyi és kapcsolati tőkét is felsorakoztató támogatás? Elsősorban ezekre a kérdésekre kerestem a választ. A művészeti képzés állomásainak rekonstruálása során pedig arra voltam kíváncsi, hogy a mecénás apa figurájának hatásán túl kik és milyen úton támogatták, befolyásolták az ifjú szobrásznövendéket. Továbbá arra, hogy ezek a családi kapcsolati hálón keresztül elérhető lehetőségek mennyiben tértek el attól a

gyakorlattól, amely Ferenczy Béni kortársainak művészi indulását általánosságban jellemezte.

Ferenczy Béni művészi pályája különösen szerencsés csillagzat alatt vette kezdetét. A festőóriás apa személye, a kiemelkedő kulturális közeget biztosító családi légkör és nagybányai festőiskola közelsége egyaránt hozzájárult ahhoz, hogy testvéreivel együtt kivételes lehetőségekben részesülve merüljön el a modern művészet gyakorlati és elméleti ismereteiben. Művészi indulását elsősorban a Ferenczy-név kitüntetett státusza, illetve kedvezően alakuló kapcsolati hálója befolyásolta. Ismerősei révén gyorsan otthonra talált a budapesti művészeti életben, a magyar kultúrtörténet azon rövid periódusában, amely nyitottsággal fogadta az avantgárd művészeti mozgalmak hazai megnyilvánulásait. Édesanyja által indukált baloldali beállítottsága, bennfentes kapcsolata a Szépművészeti Múzeum munkatársaival és a Vasárnapi Kör tagjaival, illetve az általa képviselt művészeti irányok egyaránt közre játszottak abban, hogy a Tanácsköztársaság napjai alatt Ferenczy Béni fiatal kora ellenére meghatározó helyet szerzett magának a művészeti élet irányítói között. Ez a rövid korai csúcspont politikai súlya okán az életút egészére meghatározó hatást gyakorolt.

Az 1910-es években a fiatal szobrászban még aligha tudatosult, hogy a Ferenczy név milyen kivételes helyzetet biztosít számára a magyar művészeti életben. A kommün bukását követő

emigrációs időszakban azonban neki is meg kellett birkóznia a névtelen művész mindennapos megélhetésért folyó küzdelmeivel. A korszak vizsgálatánál a hangsúly átkerül az idegenből érkező szobrász általános nehézségeinek, munka- és kiállítási lehetőségeinek taglalására. Mivel dolgozatomban Ferenczy karrierútját elsősorban a magyarországi művészeti szcéna viszonyrendszere felől vizsgálom, a külföldön töltött évek feltérképezése során a korábbi kutatásokkal szemben a szobrász és az anyaország kapcsolatára helyezem a hangsúlyt. Az életmű két világháború közé eső periódusát ily módon az egzisztenciális gondok ellenére hazatérési vágyát mindinkább későbbre halasztó, választójai között őrlődő művész oldala felől közelítem meg.

Ferenczy Béni az emigráció állomásait tekintve tipikusnak mondható utat járt be, hiszen a Felvidék városai, Bécs, Berlin és Moszkva egyaránt kedvelt célpontoknak számítottak a hazáját elhagyó baloldali értelmiség köreiben. Bár az 1926-os hazavándorlási hullám őt is lázba hozta, a Horthy-rendszer felé irányuló ellenszenve és a magyarországi művészeti munkák kilátástalansága folyamatosan hátráltatta abban, hogy hazatérési vágyát tettekre váltsa. Az emigráció időszakát segítő ismerősök – az 1919-ben hatalmon lévő magyar kulturális elit tagjai, illetve az általuk megismert bécsi baráti kör – nagyban hozzájárultak azokhoz a művészeti megbízásokhoz, melyekben a szobrász részesült a kint töltött évek alatt. Ennek ellenére nem sikerül elérnie azt a kitörési pontot, amely elhozta volna számára a

nemzetközi karrier kiteljesedését. Az osztrák művészettörténet elsősorban a Schiele-síremlék készítőjeként tartja számon a nevét. A Szovjetunióban eltöltött négy év személyes tapasztalatai alapjaiban változtatták meg a keleti nagyhatalomhoz fűződő viszonyulását, ami nagyban befolyásolta a Rákosi-korszak totális diktatúrája alatt meghozott későbbi döntéseit.

Ferenczy csak 1938 után, Ausztria annektálását követve tért vissza végleg Magyarországra. A második világháború éveitől kezdve a hazai sajtóorgánokban hol az arisztokratikus Ferenczy-család nyugaton karriert építő, immár érett művészként jelentkező kiemelkedő sarjaként szerepelt, hol a kommunista éra egykori kegyeltjeként, akinek szovjet kapcsolatai hatják át alkotói pályáját. A német megszállás alatt feleségével együtt a civil zsidómentés tevékeny résztvevői voltak. A szobrász ebben az időben került közeli kapcsolatba Szent-Györgyi Albert körével. Ugyan a direkt politikai szerepvállalás ekkor már távol állt tőle, a háború utáni években ismét vezető pozíciókat töltött be a művészeti életben. Helyet kapott a frissen megalakult Művészeti Tanácsban és kinevezték a Képzőművészeti Főiskola szobrász-tanárává. Az 1949 után kiépülő szovjet típusú rendszerrel azonban elvi összetűzésbe került, aminek következtében menesztették állásából az akkor már hatvanadik életévében járó művészt.

A képzőművészeti élet peremére szorított szobrász a sztálini diktatúra árnyékában elsősorban egyházművészeti

munkákból és könyvillusztrációs feladatokból tartotta fenn magát. A nélkülözés időszaka azonban csak néhány évig tartott. Bár a művész tragédiákkal tűzdelt életét hangsúlyozó ismeretterjesztő írások előszeretettel festik le az 1950-es éveket egy, a szobrász számára gyötrelmes, anyagi terhekkal sújtott időszaknak, nem mehetünk el szó nélkül amellett a tény mellett, hogy 1955-re neve ismét a legfoglalkoztatottabb, legtöbbet kereső művészek között szerepelt. Történt mindez anélkül, hogy megkötötte volna azokat a kompromisszumokat, melyeket a korszak kultúrpolitikája várt el szobrászaitól, akik számára evidenciaként kínáltak a különböző politikai emlékművek vagy monumentális munkásbrázolások készítésére irányuló feladatok.

Az 1938 és 1956 közé eső időszakot tárgyaló fejezetekben arra teszek kísérletet, hogy körbejárjam azt a rendkívül hullámzó viszonyrendszert, ami a szobrászt és az őt körülvevő hazai kulturális teret jellemezte. Az életműhöz tapadó toposzok árnyalása érdekében igyekszem kategorikusan sorra venni a mester által betöltött pozíciókat, a kapott állami megbízásokat és kiténtetéseket. Emellett fontosnak tartom nyomon követni azt is, hogy a sajtó és a kortárs művészeti irodalom Ferenczy alakjához való viszonyulása miként alakult, változott ezekben az években.

Az 1956-os forradalom kudarca a Nagy Imre-féle politika közvetlen támogatójaként mélyen megrendítette, ami nagyban hozzájárulhatott az egészségi állapotában beállt drasztikus

változáshoz. A művész szervezetét 1956 novemberében megtámadó agyi érkatasztrófiával vette kezdetét az életmű utolsó, betegséggel terhelt fejezete. A dolgozat befejező szakasza a balkezes korszak alkotói tevékenységének ismertetésén túl kiterjed az 1956-1967 között működő kulturális sajtó és művészeti irodalom Ferenczy-recepciójának bemutatására is.

Ferenczy életének utolsó, betegség által korlátozott, de alkotásban gazdag évtizede a forradalom leverése utáni művészi újjászületés szimbolikus példája, amely meghatározó helyet foglalt el a korszak kulturális életében. Élete diadalmenetek és hullámvölgyek folyamatos váltakozásával telt, betegsége után azonban a személyéhez és művészetéhez való hozzáállás is sokat változott. A politikai nyomással dacoló, független szellemű, önálló művészi elveket valló tanárral ellentétben a beszédképességétől és jobbkeze alkotóképességétől megfosztott, főként virágcsendéleteket festő idős mester már nem szúrta szemét a hivatalos művészeti élet irányítóinak. Egészségügyi állapotából következően elvárásokat sem támasztottak személyével szemben. A kádári konszolidáció és a megváltozott külpolitikai helyzet jegyében a hivatalosan elfogadott stílári keretek kibővültek, és a művészeti irodalomban is újraéledt korábbi nyugati művészeti hatások és kapcsolódások taglalása. A hatvanas évek kulturális változásai így módon lehetővé tették, hogy Ferenczy Béni addigi életműve elfoglalja helyét az őt megillető helyen, a modern szobrászat Aristide Maillol által fémjelzett mediterrán ágának

hazai képviselőjeként. A mester alakja ezáltal élete utolsó évtizedében egy különleges kanonizáción ment keresztül, melyben egyszerre volt jelen az addigi életműnek kijáró méltó tisztelet megadása és a személyes tragédiából a művészet által kilábaló alkotó kultusza.

A dolgozat fejezetein végigfutó irányelv – amely a Ferenczy-életművet jellemző művészeti eredményeket és kudarcokat veszi sorra – szükségszerűen vezet el minket „a művészi siker” fogalmának felettébb ingoványos terepére. Jóllehet a művészek kortárs kritikája, kitüntetései és anyagi elismerései önmagukban nem sokat jelentenek a művészettörténet számára, mégis alapjaiban határozzák meg a karrierút alakulását és a megvalósult alkotások körét. Minden életmű a saját korában jön létre, annak viszonyai befolyásolják. A megszülető művek számtalan körülmény – egzisztenciális lehetőségek, esztétikai ízlés, kulturális közeg és politikai elvárások – együttes hatására realizálódnak, és ez nem csupán a megrendelésre készített, de a saját elgondolás alapján fogant képzőművészeti alkotásokra is érvényes. Éppen ezért dolgozatomban az életút mozgatórugóinak feltárása mellett központi szerepet kap annak a viszonyrendszernek a bemutatása is, ami a művészi karrier és az oeuvre között áll fenn.

Publikációk az értekezés témakörében

Könyv

„Balkezében is elfér a világ” Ferenczy Béni utolsó alkotókorszaka. Budapest, Ferenczy Család Művészeti Alapítvány, 2017.

Tanulmányok

Útmutatás a Mungóknak. – Ferenczy Károly hatása gyermekei művészi indulására. *Ars Hungarica*. 47. 2021. 1. sz. 75–92.

„Aztán vajon tanár vagyok-e még?” – Ferenczy Béni tiszavirág-életű főiskolai pályafutásáról. In: *OPUS MIXTUM VI. – Tanulmányok a Fiatal Művészettörténészek VI. Konferenciájáról*. A CentrArt Egyesület évkönyve. 2020. 137–147. URL https://issuu.com/centrart/docs/opus_mixtum_vi

Munkában elmerülő lélek – Ferenczy Noémi-kiállítás Szentendrén. *Hitel*, 33. 2020. 4. sz. 96–106.

„Balkezében is elfér a világ” – Ferenczy Béni utolsó alkotókorszaka. *Magyar Szemle*, 29. (Új folyam) 2020. 1–2. sz. 6–25.

"The whole world fits into his left hand..." – The Last Artistic Period of Béni Ferenczy. *Hungarian Review* 10. 2019. No. 6. 103–124.

Erős nők és játszó fiúk – Östémák Ferenczy Béni érett korszakából. *Új Művészet Online*, 2018. október 16. URL <http://www.ujmuveszet.hu/2018/10/eros-nok-es-jatsz0-fiuk/>

Cat. 83. Béni Ferenczy: Jeune homme, 1919. In: *Chefs-d'œuvre de Budapest. Dürer, Greco, Tiepolo, Manet, Rippl-Rónai*. Kiállítási Katalógus. Paris, 2016. 190.

Béni Ferenczys Wiener Jahre. / Ferenczy Béni bécsi tevékenysége. In: *6 Ungarn im Hagenbund: Ausstellung mit Kunstwerken aus österreichischen Privatsammlungen und der Ungarischen Nationalgalerie. | A Hagenbund magyarjai: Képzőművészeti kiállítás osztrák magángyűjtemények és a Magyar Nemzeti Galéria együttműködésével*. Kiállítási Katalógus. Szerk. BAJKAY Éva. Bécs / Győr, Balassi Intézet–Collegium Hungaricum / Rómer Flóris Művészeti és Történeti Múzeum, 2015. 74–91.

Ferenczy Béni estéje – A balkezes korszak szobrászati alkotásai. In: *Studia Comitatus 33. Tanulmányok Pest megye múzeumaiból*. Szerk. MAJOROSSY Judit. Szentendre, Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, 2014. 67–90.

„A művészet csillagos ege” – Maillol és a görögség szerepe a modern magyar szobrászatban. | “The starry sky of art”. The role of Maillol and Greek culture in modern Hungarian sculpture. In: *Rippl-Rónai – Maillol: Egy művészbártság története. | The Story of a Friendship*. Kiállítási Katalógus. Szerk. FÖLDI Eszter. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 2014. 134–167.

Egykezes szobrok. Művészet a stroke után – Neuropatológiai kutatások helye és miértje Ferenczy Béni utolsó alkotókorszakának feldolgozásában. *Artmagazin* 11. 2013. 6. sz. 46–50.

Szobrászat a magyarországi művésztelepeken a XX. század elején. In: *Táguló horizont. Tanulmányok a fiatal művészettörténészek marosvásárhelyi konferenciájának előadásaiból*. Szerk. KOVÁCS Zsolt–ORBÁN János. Marosvásárhely / Kolozsvár, Maros Megyei Múzeum / Erdélyi Múzeum-Egyesület / Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány, 2013. 199–212.